

1. Goodby J. Disarmament and Security Issues in the Asia-Pacific Region. United Nations Department for Disarmament Affairs / J. Goodby. — New York : United Nations, 1992. — 76 p. 2. Петровский В. Е. Азиатско-Тихоокеанские режимы безопасности после “холодной войны”. Эволюция, перспективы российского участия / В. Е. Петровский. — М. : ИДВ РАН, 1998. — 262 с. 3. Morgenthau H. J. Politics among Nations: The Struggle for Power and Peace / H. J. Morgenthau // Foreign Affairs. — 1994. — Vol. 73, № 4. — P. 20—29. 4. Clark M. T. The trouble with Collective Security / M. T. Clark // Pacific review. — 1995. — Vol. 4. — P. 45—51. 5. Богатуров А. Д. Великие державы на Тихом океане. История и теория международных отношений в Восточной Азии после второй мировой войны (1945-1995) / А. Д. Богатуров ; Институт США и Канады РАН. — М. : Конверт-МОНФ, 1997. — 352 с. — (Серия “Рукописи не горят”). 6. Duke S. Northeast Asia and regional security / S. Duke // Foreign Affairs. — Vol. 76, № 2. — P. 42—47. 7. Lacy J. Within and beyond naval confidence building: the legacy and the options / J. Lacy // The RAND Corp. — Santa Monica, Ca. — 1991. — P. 23—30. 8. Кравченко И. Н. Тенденции тихоокеанской политики США [Электронный ресурс] / И. Н. Кравченко // Электронный журнал “Проблемы обеспечения безопасности в Азиатско-Тихоокеанском регионе”. — Режим доступа: <http://www.isn.rsuh.ru/icis.atrsec/atrsrct.htm>. — Загл. с экрана.

Ю. Седляр

ІНСТРУМЕНТИ ЗОВНІШНЬОЇ ПОЛІТИКИ ДЕРЖАВИ У КОНТЕКСТІ СИСТЕМНИХ ЗМІН МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН

Зовнішня політика – це курс держави на міжнародній арені, що регулює відносини з іншими суб’єктами зовнішньополітичної діяльності. Зовнішня політика не може існувати без інструментів або способів, за допомогою яких забезпечуються національні інтереси країни у зовнішньому середовищі. У свою чергу, національні інтереси держави можуть бути спрямовані на досягнення як суто специфічних цілей (розв’язання територіального питання), так і загальних (зміцнення міжнародних позицій держави, формування позитивного іміджу). Тобто кожна мета вимагатиме використання свого специфічного інструменту. В ході історичного розвитку міжнародних відносин державою було напрацьовано значну кількість інструментів – мілітаристських, дипломатичних, економічних, культурних тощо. Отже, в даній статті спробуємо окреслити тенденції застосування інструментів зовнішньої політики залежно від системних змін міжнародних відносин. Проте зважаючи на встановлений обсяг матеріалу обмежимо параметри нашої роботи системною трансформацією міжнародних відносин від біполярності до постбіполярності, й сфокусуємо увагу на найбільш поширених інструментах зовнішньої політики держави у зазначений період.

Аналіз зовнішньої політики держави посідає вагоме місце у міжнародно-політичній науці як у межах вітчизняної, так і зарубіжної школи. Серед усіх робіт фундаментальністю відрізняються наукові розвідки Зб. Бжезинського, Г. Кіссінджера, Дж. Ная, К. Уолтса. З'ясовуючи стан розробки проблеми не можна не відзначити роботи російських науковців, зокрема А. Богатурова, К. Гаджиева, М.Косолапова, М. Лебедевої, О. Панаріна, Д.Треніна, А. Уткіна, Д. Фельдмана, М. Хрустальова, А. Циганкова, П. Циганкова. У межах розвитку досліджень у сфері аналізу зовнішньої політики в Україні глибиною теоретичного розкриття проблематики відзначаються праці С. Камінського, В. Копійки, О. Коппель, С.Макаренко, В. Манжолі, Г. Перепелиці. Останніми роками вітчизняна міжнародно-політична школа збагатилася роботами В.Розумюка, О.Кучмій, на момент написання даної статті підготовлена дисертаційна праця С.Ковальчук.

Біполярна міжнародна система характеризувалась гострим протистоянням між двома наддержавами. Для неї були притаманні такі явища як «холодна війна», «гонка озброєнь». В атмосфері жорсткої конфронтації мілітаристські стратегії користувались найбільшою популярністю. Як влучно зауважує американський фахівець М.Мастандуно: «в часи холодної війни політологи зосередили увагу на так званій «високій політиці», головними інструментами якої є воєнні стратегії та традиційна дипломатія» [1]. Про поширення застосування мілітаристських способів ведення зовнішньої політики засвідчують й численні локальні війни та збройні конфлікти. Зокрема, за підрахунками фахівців протягом 1945-1950 рр. у світі було розв'язано 22 локальні війни та значні збройні конфлікти, у 1951-1955 рр. нараховувалось 20 локальних воєн, у 1956-1960 рр. – 28 [2]. У 60-х рр. ХХ ст. велось 54 локальних воєн та збройних конфліктів. Протягом 70-х рр. ХХ ст. у світі нараховувалось 39 локальних воєн. Таке скорочення відбулося завдяки взаємному прагненню США та СРСР до уникнення застосування зброї у кризових ситуаціях, що наростали. Саме в ці роки було укладено низку міжнародних угод, які сприяли запобіганню війни й обмеженню гонки озброєнь [3]. Однак на межі 80-х рр. ХХ ст. набула розвитку тенденція до посилення конфронтації. Цей період характеризується інтервенцією радянський військ в Афганістан. США, у свою чергу, стали здійснювати активне втручання у малі держави, зокрема Гренаду 1983 р., Лівію 1986 р., Панаму 1989 р. У 1989 р. нараховувалось 36 локальних воєн у 32 районах світу [4].

Іншим показником, що яскраво демонструє важливість воєнних інструментів реалізації зовнішньополітичних завдань, є воєнні витрати держав. Як зазначає експерт Стокгольмського міжнародного інституту досліджень проблем миру Е.Сконс: «протягом «холодної війни» воєнні витрати держав швидко зростали і досягли свого рекорду у 1987 р.» [5]. У біполярний період на воєнні витрати використовувалося найбільше за всю історію існування людства економічних ресурсів. Для порівняння, у 1980-х рр. рівень світових воєнних витрат був у 10 разів більше ніж у 1925-1938 рр. (тобто напередодні Другої світової війни) [6].

Активним засобом реалізації зовнішньополітичних завдань в арсеналі наддержав стало формування військових альянсів для взаємного стримування. Так, наприклад, у 1949 р. було створено НАТО, у 1949 р. сформовано РЕВ, а у 1955 р. – ОВД. В Латинській Америці “Пакт РІО” (офіційно відомий як Міжамериканський договір про взаємодопомогу) був підписаний у 1947 р. між США і 21 республікою на американському континенті. В Азії у 1954 р. був укладений Договір про колективну оборону країн Північно-Східної Азії. Окрім створення регіональних військових організацій були підписані двосторонні оборонні пакти з метою запобігання в Азії радянської чи китайської агресії. Такі двосторонні договори США уклали з Філіппінами (1951), Японією (1951), Республікою Корея (1953). В таку систему договорів не були прямо втягнуті лише Африка і Середній Схід.

Проте домінування мілітаристських інструментів ще не говорить про те, що держави не застосовували альтернативні способи задля досягнення зовнішньополітичних цілей. Якраз у цей час починають активно впроваджуватися так звані економічні засоби ведення зовнішньої політики. Дослідження ефективності економічних інструментів зовнішньої політики були започатковані А.Хіршманом у 1945 р. А у 1980 р. вчений видав свою працю «Національна могутність та структура зовнішньої торгівлі» [7]. У своїй роботі Хіршман довів, що культивация асиметричної взаємозалежності, якщо вона проводиться стратегічно з боку більш могутньої держави, рано чи пізно змусить слабкішу державу переорієнтувати не лише свої зовнішньоекономічні зв'язки, але також зовнішньополітичні контакти на користь цієї держави. На основі проведених досліджень міжнародно-політична наука при аналізі економічних засобів зовнішньої політики стала розподіляти їх на так звані позитивні (стимулюючі) та негативні (каральні). Тож прослідкуємо їх застосування в означених період. США, як єдина країна, що вийшла з Другої світової війни економічно зміцнілою, почали застосовувати економічні санкції. Так у березні 1948 р. були уведені економічні санкції щодо СРСР та його Східноєвропейських союзників. Менше за всіх інших санкцій зачіпали Польщу та Румунію як потенційно найбільш незалежних держав. У грудні 1979 було запроваджено нові санкції щодо Радянського Союзу у зв'язку з Афганською кампанією. 1950 р. США запровадили санкції проти Північної Кореї та КНР, які тривали, наприклад, по відношенню до Китаю до 1969 р. Що цікаво, але США використовували негативні санкції і щодо своїх союзників – 1956 р. під час Суецької кризи вони були накладені на Великобританію, Ізраїль та Францію [8]. Отже, у біполярний період особливою популярністю користувалися так звані негативні санкції. У зв'язку з цим американський дослідник Д.Боулдін у своїй статті «Сила позитивних санкцій» зазначив: «справа не в тому, що робляться неправильні оцінки щодо значення позитивних санкцій в умовах силового протистояння, а в тому, що про них взагалі мало говорять» [9].

Водночас у біполярний період закладаються основи й інших «м'яких» технологій зовнішньої політики – формуються міжнародні міждержавні організації, міжнародні неурядові організації, апробуються засоби

інформаційного впливу.

Як же виглядає картина у постбіполярну добу? Спостерігаючи за діяльністю великих держав у 90—х рр. XX ст., американські фахівці відмітили поширення та ефективність застосування економічних інструментів. Більшість експертів, вивчаючи ситуацію, приходять до висновку, що протягом першої декади від завершення «холодної війни» економічні засоби довели свою перевагу та принесли значні дивіденти для США у світі. У свою чергу, фіксується тенденція поширення практики використання як негативних, так позитивних і санкцій. Наприклад, США застосовували заохочуючі економічні інструменти у 1994 р. щодо Північної Кореї, прагнучи повернути країну до режиму ядерного нерозповсюдження. З приходом нової адміністрації Б.Обами США заявили про свою готовність зняти економічні санкції щодо Куби, які діяли вже понад сорока років [10].

До практики використання економічних інструментів у зовнішньополітичній діяльності вдаються не лише Сполучені Штати, хоча вони є безумовним лідером. У 1998 р. один журналіст порухав, що 2/3 всього населення земної кулі відчули у різній ступені на собі санкції США [11]. Останнім часом активно застосовують економічні важелі такі країни як Німеччина та Японія. Обидві держави, що історично використовували більше традиційну дипломатію та мілітаристські стратегії по відношенню до своїх сусідів, на початку XXI ст. зробили вибір на користь заохочувальних економічних інструментів. Японія, зокрема вдається до них у розбудові відносин з державами Південно-Східної Азії, Німеччина активно використовує економічну дипломатію для поглиблення співпраці з державами Східної Європи та країнами пострадянського простору.

До того ж, процеси глобалізації розширюють параметри міжнародного співробітництва, створюючи основу для функціонування глобалізованих «soft power instruments». І дійсно, якщо за часів біполярності лише відбувалася інституціоналізація глобальних «м'яких» інструментів здійснення зовнішньої політики, то у постконфронтаційний період відбувається їх активне впровадження. Для порівняння, в період «холодної війни» з дозволу ООН санкції застосовувалися лише двічі (ПАР, Родезія), у постбіполярний період – стосовно Афганістану, Анголи, Гаїті, Іраку, Сербії, Сомалі, Судану тощо. Головними причинами впровадження негативних санкцій ставали внутрішня або зовнішня агресія, підтримка тероризму, згорання демократичних процесів. Прикладами таких інструментів зовнішньої політики можуть бути, окрім міжнародних міжурядових організацій (IGO), й міжнародні неурядові організації (NGO), чисельність яких зросла за 1990-і рр. XX ст. до 23 тис. [12].

На початку XXI ст. все більше заявляє про себе енергетична дипломатія. Важливість даного інструменту реалізації зовнішньополітичних інтересів обумовлюється такими чинниками: по-перше, процеси глобалізації, новітні технології стимулюють економічний розвиток в світових масштабах, що призводить до ще більшого споживання енергоносіїв (при стійкому зростанні світової економіки протягом 25 років, з 2005 до 2030

р. прогнозується зростання споживання енергії на 50%) [13]; по-друге, енергоносії вичерпуються. Поєднання цих факторів малює нам картину формування світового енергетичного ринку, в якому конкурентна боротьба за можливість продавати і купувати енергоносії лише посилюватиметься, а разом з тим пропорційно зростатиме ефективність даного способу зовнішньополітичного впливу. До того ж, експерти фіксують ще одну тенденцію становлення світового енергетичного ринку – зменшення розриву у споживанні енергоносіїв між розвиненими державами та країнами, що розвиваються. Наведемо деякі статистичні дані. На початку 1980-х рр. країни, що розвиваються наздогнали розвинені за обсягом споживання вугілля. Наступні 15 років розвинені економіки та ті, що розвиваються, приблизно порівну споживали світовий видобуток. Проте з середини 1990-х рр. розвинені країни споживали більшу частку світового видобутку вугілля. Станом на 2007 р. розвинені держави споживали 1/3, а ті, що розвиваються 2/3 світового видобутку. У подальшому розрив збільшуватиметься. Потім те ж саме відбулося з газом. Країни, що розвиваються наздогнали розвинені за обсягом споживання газу наприкінці 1980-х – на початку 1990-х рр. А у 2004-2005 рр. економіки, що розвиваються обігнали групу розвинених у споживанні газу. Станом на 2007 р. розвинені держави споживали 37,4% світового видобутку газу, а країни, що розвиваються всю решту. Якщо ж оцінювати у цілому споживання енергоносіїв у світі, то у 2005-2008 рр. держави, що розвиваються наздогнали розвинені [14].

Щодо мілітаристських стратегій, чи можна казати про те, що вони втрачають своє значення у сучасному світі? Для відповіді на дане питання звернемося до статистичних даних. Передусім, порівняємо динаміку збройних конфліктів. У першій половині 90-х рр. у світі нараховувалось 30 локальних збройних конфліктів у 25 регіонах [15]. У 1995-2006 рр. кількість воєнних конфліктів коливалась від 19 у 1997 р., зростаючи і досягнувши максимуму - 26 воєнних конфліктів у 1998 р. У 1999-2006 рр. фіксуємо тенденцію до зниження конфліктності – 17 [16].

Іншим індикатором, що демонструє збереження інтересу у держав до воєнних способів реалізації зовнішньополітичних цілей, є обсяг воєнних витрат. Так, воєнні витрати країн світу у 2007 р. оцінювались у 1339 млрд. дол. США – збільшення на 6% порівняно з 2006 р. і на 45% з 1998 р. (мінімум світових воєнних витрат у постбіполярний період – *Авт.*). Це становить 2% від світового валового продукту і складає 202 дол. США на одну особу. При цьому Східна Європа виявилася абсолютним лідером по темпам зростання воєнних витрат – 162%. На Російську Федерацію, яка збільшила свої воєнні витрати на 13% у 2007 р., припадає 86% від загального збільшення воєнних витрат країн регіону. Іншим субрегіоном, де спостерігалось зростання воєнних витрат протягом 1998-2007 рр. була Північна Америка (65%), далі – Близький Схід (62%), Південна Азія (57%), Африка та Східна Азія (по 51%). Зменшення воєнних витрат за останні десять років відбувалося у двох субрегіонах - Західній Європі (6%), Центральній Америці (14%) [17].

Американський воєнний бюджет складає 45% від світових витрат у

2007 р., потім розташувались Великобританія, Китай, Франція, Японія (4-5%). З 2001 р. по 2007 р. американські воєнні витрати збільшилися на 59% через операції в Афганістані та Іраку. У 2007 р. воєнні витрати США були рекордними з моменту завершення Другої світової війни. Проте зважаючи на зростання американської економіки у цілому навантаження на фінансову систему країни було меншим порівняно з післявоєнним періодом. Китай за останні 10 років збільшив воєнні видатки утричі (2,1% від ВВП держави). Воєнні бюджети збільшили країни Південного Кавказу – Азербайджан, Вірменія, Грузія. До того ж, у 2007 р. кількість країн, які збільшили свої воєнні витрати, збільшилася [18].

Крім того, на жаль, продовжується тенденція воєнно-політичного блокоформування, успадкована з попереднього періоду, що виявляється через зміцнення існуючих (НАТО) або утворення нових військово-політичних структур (ОДКБ). Зрозуміло, що із зникненням відкритого протистояння сторони не розглядають (принаймні на офіційному рівні) один одного як супротивників, проте і не демонструють повної лояльності. Їх відносини характеризуються амбівалентністю, що проявляється у діалектиці процесу партнерства і одночасного взаємного спротиву розширенню зон відповідальності кожної сторони. З іншого боку, серпневі події 2008 р. на Південному Кавказі показали, що між сторонами вичерпується кредит довіри і остання складова вище зазначеної формули може значно посилитись, хоча безумовно резерв для можливостей проведення діалогу все таки зберігається. До того ж, наявність зброї масового знищення заспокоює гарячі голови і врівноважує систему безпеки [19].

Підбиваючи підсумки, слід відмітити деякі положення.

Інструментарій, що його застосовують у зовнішньополітичній діяльності держави, не змінюється за кінцевою ціллю використання. Тобто, до якого б інструменту не вдавалася держава у своїх зовнішній політиці, всі вони спрямовані передусім на забезпечення її інтересів у міжнародному середовищі.

Водночас, в ході системної еволюції міжнародних відносин розширюється набір інструментів зовнішньої політики. Так, наприклад, якщо у довестфальську добу головними засобами ведення зовнішньополітичної діяльності були дипломатія та воєнна стратегія, то сьогодні до них додалися так звані технології «м'якого впливу». Отже, час, наукові дослідження, технології створюють нові можливості для ефективної реалізації державою своїх національних інтересів, що врешті-решт відбивається на урізноманітненні інструментів зовнішньополітичної діяльності країни.

У свою чергу, широка альтернатива вибору інструментів зовнішньополітичної діяльності держави ставить останню перед дилемою: з одного боку, можна залучити більшу кількість механізмів для убезпечення своїх інтересів, але з іншого боку, важче стає прорахувати вірогідні ризики у разі застосування неспівмірних засобів. До того ж, втрати також носитимуть подвійний характер: по-перше, очевидні втрати безпосередніх ресурсів, що були задіяні на застосування того чи іншого інструменту зовнішньої

політики; по-друге, втрати потенційні, тобто можливості ефективного використання реально втрачених ресурсів та ймовірні нові ризики внаслідок прийняття хибного рішення.

В ході еволюції відбувається поступове «пришвидшення часу». Під даним явищем у широкому розумінні мається на увазі прискорення темпів життєдіяльності, що позначається й на характері взаємодії акторів на міжнародній арені. Через це зовнішньополітичні рішення приймаються, умовно кажучи, за менший проміжок часу, чим, скажімо, в стародавні часи. Тут можна заперечити, сказавши, наприклад, що порівнюючи динаміку протікання процесів у стародавні часи та на початку XXI ст., співмірним є час, відведений на прийняття та реалізацію зовнішньополітичних рішень. З таким твердженням можна було б погодитись, якби не два моменти. По-перше, тренд глобалізації зробив світ занадто взаємопов'язаним, по-друге, хибність добору того чи іншого інструменту зовнішньої політики виявиться за менший проміжок часу. А це означає, що у даному випадку буде мати місце глобальний прорахунок, який у тій чи іншій ступені відіб'ється на кожному з учасників світового політичного процесу. До того ж, особливо гостро це відчувають країни, що розвиваються, адже для того, аби їм зайняти провідні позиції на міжнародній арені, вони мають спочатку синхронізуватися у своєму розвитку з державами-лідерами.

У контексті трансформації міжнародних відносин змінюється масштаб дії (радіус впливу) того чи іншого інструменту, що пов'язане з процесами глобалізації. В сучасних умовах застосування інструменту зовнішньої політики стосуватиметься не лише безпосереднього об'єкта, по відношенню до якого здійснюється зовнішньополітичний вплив, а й ряду інших країн, які мають з ним або з країною-ініціатором (у нашому випадку суб'єктом, який реалізує зовнішньополітичний інструмент) хоча б якісь опосередковані зв'язки. Самий же масштаб і характер впливу залежатиме від ресурсної бази, що забезпечує той чи інший інструмент, його критичної важливості для держав світу та ступені втягнення безпосередньо задіяних держав у світові політичні процеси. Наприклад, енергетична війна Росії з Україною на початку 2009 року вийшла за межі лише двосторонніх відносин цих держав, до якої виявилися втягнутими й країни ЄС та США. Терористична атака проти США 11 вересня 2001 року змусила коригувати зовнішню політику не лише Сполучених Штатів, їх союзників, а без перебільшень всі держави долучилися до боротьби з тероризмом. Енергетична дипломатія президента У.Чавеса позначається не лише на характері взаємодії Каракасу та Вашингтону, системі міждержавних зв'язків в регіоні, а й слугує чинником впливу на світовий нафтовий ринок.

Системна еволюція міжнародних відносин виявила також тенденцію до зменшення використання державами військових інструментів реалізації зовнішньої політики на користь так званого “soft power instruments”. Справа в тому, що із значним удосконаленням засобів ведення воєнних дій, винайденням зброї масового знищення, мілітаристські способи реалізації зовнішньополітичних інтересів втрачають своє первинне значення

передусім через неможливість їх використання. Однак, річ не в тім, що їх взагалі неможливо застосовувати, а у тому, що наслідки від цього будуть згубними для всіх. Особливо справедливим це твердження є для країн із значним військовим потенціалом, зокрема ядерних. Як зазначив в свій час Г.Моргентау, “з усіх революційних змін, що мали місце в світовій політиці після завершення другої світової війни, жодна не справила такого значного впливу на ведення зовнішньої політики наддержавами, озброєними ядерною зброєю, ніж те, що пряме її застосування стало неможливе, оскільки призведе до їх взаємного знищення. Обидві країни розуміють, що ядерна війна є суїцидним абсурдом” [20]. Разом з тим, казати про те, що мілітаристські інструменти зовнішньої політики пішли у забуття, на жаль, передчасно. Наведені вище дані яскраво підтверджують цю тезу. Крім того, згадаємо, наприклад, денонсацію США Договору по ПРО у 2002 р., що спровокувало критику з боку інших держав і, передусім, Росії. Плани США розмістити елементи американської системи ПРО в Чехії та Польщі дозволили Росії накласти мораторій на Договір про ЗЗСЄ, активізували військово-політичну та воєнно-технічну кооперацію між Росією та Білоруссю, внесли певне пожвавлення у роботу давно стагнуючої ОДКБ. Ядерна програма Північної Кореї з 1994 року постійно перебуває у зоні особливої уваги провідних держав світу і виступає своєрідним інструментом шантажу, що його застосовує офіційний Пхеньян для отримання економічних дивідендів, не говорячи вже про ядерні амбіції Тегерана, котрі дестабілізують світ настільки, що навіть визнані антагоністи готові діяти спільно, аби відвернути можливість набуття Іраном статусу ядерної держави. До того ж, не слід забувати про військово-політичні організації, котрі самі по собі є інструментом реалізації державами національних інтересів [21]. Отже, стверджуючи про зменшення у цілому застосування воєнних стратегій у сучасному світі, слід мати на увазі те, що їх актуальність як потенційного інструменту зовнішньої політики держави не зменшується, а вони набувають скоріше психологічного характеру, стають своєрідним фактором залякування, останнім можливим засобом впливу, проте і не системоформуючим фактором. Таким чином, в даному плані мова йде скоріше про переструктурування ієрархії інструментів зовнішньополітичної діяльності країни.

1. Mastanduno M. Economics and Security on Scholarship and Statecraft // International Organization. – 1998. – Volume 52. - № 4. – P. 835. 2. Локальні війни та збройні конфлікти другої половини ХХ ст.: (історико-філософський аспект): Монографія / О.І.Гуржій, С.П.Мосов, В.Д.Макаров. – К.: Знання України, 2006. - С. 44. 3. Там само. - с. 46. 4. Современные глобальные проблемы мировой политики: Учебн. пособие для студентов вузов/ Под ред. М.Лебедевой. – М.: Аспект Пресс, 2009. – С. 165. 5. Skons E. Trends in military expenditure and arms transfers // Revised Draft. – 2000. – April 13. – p. 3. [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://www.unu.edu/millennium/skons.pdf> 6. Ibid. 7. Див.: Hirschman Albert O. National power and the structure of foreign trade: Berkley: University California Press, 1980. 8. Cold war sanctions

[Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://www.americanforeignrelations.com/E-N/Embargoes-and-Sanctions-Cold-war-sanctions.html>. **9.** Baldwin D. The Power of Positive Sanctions // World Politics. – 1971. – Volume 24. - № 1. – P. 19. **10.** Сенаторы США сняли часть ограничений в отношении Кубы [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://news.ng.ru/2009/03/11/1236758768.html>. **11.** Dunne N. «Sanctions Overload» // Financial Times - 1998 - July 21.- P. 19. **12.** Ataman M. The Impact of Non-State Actors on World Politics // Alternatives. Turkish Journal of International Relations. – 2003. – Fall. – Volume II. - № 1. – P. 46. **13.** Див.: International energy outlook: U.S. Department of Energy. – 2008. – September. **14.** Key world energy statistics. International Energy Agency, 2008. **15.** Солленберг М., Валленштейн П. Крупные вооруженные конфликты // Ежегодник СИПРИ. Вооружения, разоружение и международная безопасность М.: Наука, 1997. – С. 31-45. **16.** Harbom L, Wallensteen P. Appendix 2A Patterns of major armed conflicts, 1997-2006 SIPRI Yearbook 2007. Armaments, disarmament and international security. – pp. 79-80. **17.** Stålenheim P., Perdomo C., Sköns E. Chapter 5. Military expenditure. SIPRI Yearbook 2008. Armaments, disarmament and international security [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://yearbook2008.sipri.org/05>. **18.** Ibid. **19.** Див.: Караганов С. Россия и Запад во время кризиса [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://globalaffairs.ru/redcol/0/11186.html>. **20.** Morgenthau Hans J. To Intervene or Not To Intervene // Foreign Affairs. – 1967. - April. [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://www.mtholyoke.edu/acad/intrel/vietnam/morgenthau.htm>. **21.** Див.: Ковальчук С.М. Військово-політичні союзи як інструмент зовнішньої політики малих та середніх держав Автореф. дис... к. політ. н.: 23.00.04 – політичні проблеми міжнародних систем та глобального розвитку. – К.: Київський нац. ун-т ім. Т.Шевченка, 2009. – 18 с.

О. Камінська

ЕВОЛЮЦІЯ ПАРТІЙНОЇ СИСТЕМИ НІМЕЧЧИНИ В 90-Х РОКАХ ХХ СТ.– НА ПОЧАТКУ ХХІ СТ.

Державотворчі процеси в Україні в період трансформацій у соціально-політичній сфері значною мірою зумовлені політичним різноманіттям партійної структури об'єднують людей на основі ідеологічних, психологічних та інших особливостей спільного у світогляді в цілому, зумовлених зовнішніми факторами повсякденного життя. Тому на першому етапі державотворення, як протиставлення системі конкретної ідеологічної спрямованості в запалі демократизму сформувалася, так би мовити українська багатопартійність. Однак в останній період розвитку політичної системи України все частіше спостерігається зворотній процес пошуку точок зіткнення у колах політиків з метою оформлення більш потужних і впливових політичних сил суспільства, які, перш за все, відображаються у формуванні потужних політичних партій.